

a számát azonnal elkobozták, alig néhány szám maradt fenn. Nagyobb zaj nem lett az ügyből, megpróbálták agyonhallgatni, Pilynyakkal pedig Sztálin később számolt le. Alighogy megkezdődött az 1937—38-as „nagy terror”, az elsők között tartóztatták le és vagy elpusztult a börtönben, vagy azonnal agyonlőtték.

Antonov-Ovszejenko fia, a történész, egyáltalán nem kételkedik abban, hogy Frunze halála Sztálin által megszervezett „politikai eltávolítási akció” volt. Ezt kifejti az 1980-ban New-Yorkban megjelent könyvében. A Ylam angol történész-szovjetológus elveti ezt a változatot és rámutat, hogy már Lenin idejében bevezették a beleszólást és néha kötelezően írták elő a pihenést és a gyógykezelést a pártvezetők részére. Rámutat arra is, hogy a 20-as években az egészségügy igen rossz állapotban volt. Szerinte Sztálin azért nem válaszolt Pilynyaknak, mert megvetette a hazugságot.

Medvegyev szerint Ylamnak nincs igaza, amikor arról beszél, hogy Sztálin „megvetette” a hazugságot. Igaz, hogy az egészségügy rossz állapotban volt, de amikor a vezetők egészségeről volt szó, a legjobb orvosokat vonták be, többek közt Németországból hoztak orvosokat és konzulenseket. A Központi Bizottság tagjai számára külföldről hoztak gyógyszereket, a szovjet vezetőket Svájc, Németország és más országok legjobb klinikáira és üdülőhelyeire küldték gyógyulni. Olyan erőszakos ráhatás azonban, mint Frunze esetében, nem fordult elő.

Frunze temetésén Sztálin a következőket mondta: „Lehet, hogy így is kell, hogy legyen, hogy a régebbi elvtársak ilyen könnyen és egy-

szerűen hulljanak a sírba”. Ez azonban senkinek sem kellett, sem a népnek, sem a pártnak. Nagyon jól jött azonban Sztálinnak, mert Frunze helyére Vorosilovot nevezték ki hadügyi és tengerészeti népbiztosnak.

Vorosilovnak voltak ugyan bizonyos érdekei, de nem rendelkezett sem Frunze intellektusával, sem katonai tehetségével, sem tekintélyével. Ezzel szemben Caricin óta Sztálin erős befolyása alatt állt.

1926 júliusában hirtelen, 50 éves kora előtt meghalt Dzserszinszkij is. A párton belüli harcok őt nagyon megviselték, nem értett egyet Zinovjev és Kamenyev platformjával, sem pedig Sztálin durva módszereivel. Szerinte a párt a széthullás irányába haladt, és ez gyorsította a halálát.

Dzserszinszkij halála rövid időre egyesítette a különböző csoportokat. Koporsóját együtt vitte a Vörös Téren Sztálin, Trockij, Zinovjev, Kamenyev, Buharin és Rikov. Ez azonban rövid, utolsó tömörülés volt, 1926 nyarán a párton belüli harc a végletekig kieleződött. Az OGPU főnökévé Dzserszinszkij egyik legkiválóbb munkatársát, Menszinszkijt nevezték ki. Ő azonban nem tudta kellőképpen helyettesíteni elődjét, nem volt különösebb tekintélye és befolyása a pártban. 1926-ban nem volt tagja a Központi Bizottságnak sem. Emellett betegeskedett, ezért egyre nagyobb szerepet kezdtek játszani a helyettesei, köztük Jagoda, aki Sztálin védelmét élvezte. Ilyenképpen 1927—1928-ra mind a hadsereg, mind a belügyi csapatok és apparátus Sztálin ellenőrzése alá került, ami döntő túlsúlyt biztosított számára a Politikai Iroda más tagjaival szemben.

Lengyel István

GERGELY FERENC

A MAGYAR CSERKÉSZET TÖRTÉNETE 1910—1948

(Göncöl Kiadó, Budapest, 1989. 396 o.)

A közelmúltban a történetkutatás és -írás periférikusan kezelt területének, az ifjúságtörténet-írásnak egy „újabb” reprezentatív munkájára figyelhetett fel az érdeklődő olvasó a könyvesboltok újdonságait kínáló polcain. A fenti könyv — reformkiadványok dömpingjéből is kiemelkedő — unikum jellegét a torzított és sematikus jelzőkkel illetett cserkészeti történetének — mint a két világégés közötti időszak egyik leghatásosabb ifjúsági szervezetének — máig is első, tudományos igényű fel dolgozása adja.

E késedelemért a kíváncsi olvasónak most a szó szoros értelmében anyagilag kell megfizetnie az árát (199 Ft, ill. 298 Ft). Sajnálatos ugyanis, hogy az 1980-ban elkészült kézirat megjelentetésére nem valamelyik tudományos jellegű műveket közreadó kiadó vállalkozott. Így most közel évtizednyi idő múltán kerülhetett a napjainkban szaporodó reformkiadvók egyikének vállalkozásában, esőkkéntett terjedelemben, borsos áron a széles közönség elé. Valószínű, hogy hiányosságait is a fentiekkel magyarázhatjuk.

A szerző a magyar cserkészet közel négy évtizedének elsősorban politikatörténeti megközelítési vizsgálatát — a szerkesztők megállapítása szerint — a történeti monográfia igényével készítette. A műfaj formai követelményeinek azonban — elsősorban a hivatkozási jegyzék hiánya miatt — e munka nem tud eleget tenni. Ez a tudományos feldolgozási forma nem engedi meg a műben rendszeresen előforduló „egy bizonyos memorandum”, „egyik cikkében”, „állapították meg”... stb. tág adatközléseket. A megjelentetési kényszerűségből fakadó hiányosságok részben pótolja a szerzőnek e témában — a Századokban, a Pedagógiai Szemlében, a Magyar Pedagógiában, az Ifjúsági Szemlében, a Világosságban és az Új Forrásban — megjelent tanulmányainak szakszerű jegyzetelése. Azonban jelen esetben is számos alkalommal érezhetjük a magyarázatok, szükséges információk hiányát, amelyek a könyvet az értő együttgondolkodás szintjére emelnék.

A monográfia tartalmi megítélése már jóval bonyolultabb. A szerző és a szerkesztők is előre jelzik e munka szenvedélyeket felkavaró, vitát kiváltó következményeit. A mű értékelését nehezíti az is, hogy nem állnak rendelkezésünkre forrás-dokumentumkötetek, részterületek vitában kiérlelt következtetéseit tartalmazó tanulmányok. Történetírásunk szomorú (könyvkiadáspolitikából fakadó kényszerű?) gyakorlata e területen is kísért, vagyis a fordítottság szellemében először jelenik meg a monografikus szellemű munka, utána (remélhetőleg) a részterületeket feldolgozó tanulmányok, forrásközlések, bibliográfiák stb.

Gergely Ferenc e témakörben végzett egyedülálló kutatási eredményeinek összegzésével igyekezett — több-kevesebb sikerrel — teljes politikatörténeti megközelítési képet felvázolni. Számos alkalommal azonban — korrekt módon — jelzi könyvében az ismeretek, források hiányában válaszadási képtelenségét. A kisebb-nagyobb fehér foltok mellett a szerző azonban néha elhagyja a források kritikai kezelését, s így azokból téves következtetéseket fogalmaz meg. Példának említhetném a Dr. Morvay Győző bújkálásáról szóló forrásközlést, amelyből esetleges cserkészdirektórium-i tevékenységére von le következtetéseket. Az Országos Levéltárban megtalálható az említett személynék a Közoktatási Népbiztossághoz költözködési költségek tárgyában 1919. június 30-án benyújtott segélykérelme. Egy bújkáló ember segélykérelemmel ostromolta a „hivatalos szerveket”?!.

A hosszú idézetek — valószínűleg a kézirat lerövidítéséből fakadóan — kommentár, ill. többször előzetes információ nélkül zavaróan hatnak, bonyolulttá teszik a lényeg megértését. A bírálónak olykor az az érzése, hogy a szerző a tudományos igényű feltárás, értékelés mellett, élve a publicitás lehetőségével, minél több eredeti, az adott esetben kevésbé lényeges in-

formációt, ismeretet akart közölni az azokat régóta nélkülöző olvasóval.

A cserkészet kezdő lépéseit tárgyaló első részben tájékoztatást kapunk arról, hogy a századelső évtizedére a Baden—Powell által kipróbált katonai kiképzési formából hogyan alakult ki a „boy scout” mozgalom.

Az ifjúság életkori sajátosságaihoz alkalmazkodó harmonikus test- és jellemnevelést célul kitűző cserkészet Magyarországon igen hamar, több szálon szerveződve terjedt el. 1910-től kezdve az angol mintát követő protestáns, katolikus és később zsidó cserkészcsapatok mellett jelentős bázisra tesz szert a német Pfadfinderbund útmutatásain szerveződő felekezeti, laikus erkölcsöt és katonasábról képzést hangsúlyozó őrszemmozgalom is. E csapatok vezetésének első világháború előtti egyesülése sem tudta azonban az eltérő célkitűzéseket, módszereket összehangolni. Az egymás közti rivalizálás szervezetgyengítő hatása mellett párhuzamosan kellett „küzdeni” a társadalmi és a hivatalos elismertségért, a szülők támogatásáért is. A világháború nemcsak a csapatok létszámának csökkenését, hanem bizonyos esetekben az új eszmék terjedését, s az 1918—19-es forradalmakra már az új korszellemnek való megfelelés igényét eredményezte. Így tudott a cserkészetből táplálkozni — a ma is úttörőhagyományként tisztelt — 1919-es úttörőcsapatok szervezése.

Az 1919—33 közötti időszakot vizsgáló fejezetben megismerhetjük a Horthy Miklós fővédnöksége alatt „keresztény-nemzeti” alapon újjászerveződő cserkészetet. A Vallás- és Közoktatásügyi, valamint Hadügyminisztériummal való kapcsolatai mellett képet kapunk a cserkészet bekebelezését, militarizálását erőltető Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) tevékenységéről is.

A szerző elemzéséből világosan láthatjuk, hogy már innen végigkötötte a szervezet fejlődését a két, mindinkább ellentmondásos feladatnak egyszerre való megfelelés igénye, azaz a cserkészet önálló, öntörvényű fejlődésének biztosítása, illetve a fennálló társadalmi rendszer és állam „jobb munkával” való szolgálata. Hosszabb távon is ezek — a B. P. követők és a militaristák — rivalizálása eredményezi a szervezet vezetésében jelentkező fő vitákat, összetűzéseket.

A cserkészszerkezet helyzetének 1922-re történő megszilárdulása kedvező lehetőséget teremt az alkotó munkára. Kiterjesztik a tagszervezést, a munka elmélyítését, a vezetőképzést.

A nők „feminista” harcának következményeként 1924-től megalakult a Magyar Leánycserkész Szövetség is, amely szép nemzetközi sikerei ellenére sem tud szervezetségében, sem hatásában hasonló szerepre szert tenni, mint a fiúcserkészet. Mintegy utánpótlásképzőként az 1920-as években indultak meg a 8—12 éves fiúk számára a kisfiúmozgalmak.

A különböző próbálgatások — a katolikus

jellegű farkaskölyök, a hazafias dominanciájú cserkészszapród, a protestáns kezdeményezésű bocosmozgalom, valamint a kisfiúcserkészlet — ellentétei a kisfiúmozgalmak szétaprózottságát és lassú fejlődését eredményezték. Kiépült az öreg (rover) cserkészlet (17—24 év), melynek sajátos ágazataként alakult meg a Fiaatal Magyarország Szövetsége is.

Szélesedett a tevékenységi forma: a cserkészletthonban, a műhelyekben, a táborban végzett munka mellett megjelent a vízicserkészlet, a cserkésztrepülés, és jelentős befolyásra tett szert a cserkészszajtó és könyvkiadás is.

A szerző véleménye szerint „Mindazt a nevelési eszközt és módszert, amit eddig említettünk, egységbe fogta a mozgalom hivatalos ideológiai — politikai alapeszméje, a keresztény-nemzeti fajvédelem, az irredentizmus és a »kultúrfőlny« szolgálat. Nem találni a cserkészletnek olyan megnyilvánulását, amelyben ne munkálkodnának az említett szándékok.”

Gergely Ferenc egyúttal bemutatja a cserkészlet elutasító viszonyát az ideológiai-politikai progresszióhoz, ill. az annak kényszerítő hatásaira tett „ellen” intézkedéseit (pl. a tanonccserkészlet kiszélesítése). Érdemes kiemelnünk — a cserkészlet szervezésében ma is neuralgikus pontként kezelt — iskolára való ráutaltságát mind a tagszervezés, mind a vezetőképzés terén. A cserkészlet militarizálása a leveleintézmény gyakorlati kibontakozása idején (1926—27) kényszerítő erővel vetődött fel. Az 1930-as évekre megvalósult a katonai előképzés fokozott integrálása a szervezet életébe.

A szerző részletesen ismerteti az államilag is — külpolitikai törekvések népszerűsítése érdekében — felkarolt 1933-as gödöllői jamboree szervezését, lefolyását. Kiemeli ennek az eseménynek a cserkészlet történetében játszott korszakhatár-jellegét.

Az 1933—36 közötti időszakot tárgyaló fejezetben a szerző az „európai fasizmusok előretörése, a hazai szélsőjobboldal” aktivizálódásának hatásait, a cserkészletre gyakorolt nyomását kíséri figyelemmel. Bemutatja a vezetésben jelentkező „militaristák” és „pacifisták” küzdelmeit, a katonai vezetés erősödő nyomását. Részletesen elemzi az 1936-os országos közgyűlés országos sajtójának is nagy port felverő eseményeit, amely végül „...a cserkészlet átváltásának», a szövetség »átszervezésének» útját nyitotta meg...”

Az 1936-tól 1945-ig tartó korszakot vizsgáló fejezetekben a szerző tovább követi a cserkészszövetség felső vezetésében található katonai irányvonal erősödését, amelynek legfőbb szerve a Farkas Ferenc vezetésével megalakuló Nemzetvédelmi Főbizottság lett.

Mint kiderül, a szervezetre nehezedő nyomást fokozta az 1939: II. tc., amely a katonai vezetésnek adott szabad teret az „egész magyar ifjúság előképzésének és nevelésének megszervezésére”.

A szerző több új eddig ismeretlen adalékkal gazdagítja a korszak ifjúsámozgalmának történetét. Az egyik figyelemreméltó dokumentum az az 1930-as évek végén készült — részletesen ismertetett — tervezet, amely az egységes magyar ifjúsági mozgalom kiépítését vázolja. E szerint a totális állam 10—18/20 éves korosztályának egy ifjúsági tömegszervezetbe tömörítése — feltehetőleg a cserkészjövő biztosítása érdekében — e korszakban is felvetődött.

A cserkészminiszterelnök Teleki Pál sem tudta azonban megakadályozni a szervezetre nehezedő nyomást, a vezetésben jelentkező széthúzást, torzsalkodást. 1941-ben bekövetkezett halála után meggyorsult a cserkészlet átépítése, amelynek csúcsa a következő év áprilisában Farkas Ferenc főcserkészsé történő kinevezése, majd a szövetség mozgalommá „átszervezése” volt.

A szerző részletesen bemutatja a mozgalomnak az egyezmények által visszacsatolt területeken végzett — általában ellenérzést kiváltó — munkáját. Nyomon követhetjük a fenti változások szellemében módosuló nevelést, a csapatéletben a kiképzésre való áttérést, a nemzetvédelmi eszme propagálásának tényrészét, valamint a haladó jellegű falu- és regős-cserkészlet kibontakozását.

A mozgalom vezetésének érdekes vonulata — s a könyvben világosan nyomon követhető — a felekezetek, elsősorban a katolikus egyháznak nemcsak a „bolsevista internacionalizmus”, hanem a „hitlerista hypernacionalizmus” elleni küzdelme.

A „zsidókérdés megoldásában” a cserkészletre nehezedő elvárások az országos törvényekkel, rendeletekkel párhuzamosan növekedtek. Az előző szellemben hozott 1936-os alapszabálymódosítást azonban — mint kiderül — még három év múltán sem akarták végrehajtani a szervező testületek, az iskolaigazgatók.

Képet kapunk a világháború idején folyó csapatéletéről, a militarista kiképzésről, amelynek blyegét az új próbarendszer is magán hordozta.

Sajnálatos, hogy a cserkészlet ellenállásban játszott szerepének megítélésében csak feltételezésekre hagyatkozik a szerző, s talán nem bántuk volna, ha — az általa kutató, de itt nevén nem nevezett — nyilas Hungária Őrszemmozgalom szervezésének kísérletéről is olvashattunk volna.

Az utolsó, 1945—48-as időszakot tárgyaló fejezetben láthatjuk, hogy a nemzetközi, országos politikai mozgások milyen taktikai módszerekkel hogyan számolják fel gyakorlatilag a cserkészletet is, illetve olvasztják bele szervezetiileg a monolitikus államrendszer egyeduralgokodóvá tett gyermekszervezetébe.

Külön érdekessége a könyvnek az Epilógus c. fejezetben ismertetett emigráns Magyar Cserkészszövetség határon túli, elsősorban magyarságismeretet sugárzó, identitástudatot őrző tevékenysége. Sajnáljuk, hogy ha már erre

kitért a szerző, akkor könyvében miért nem utalt a cserkészet 1956-os újjászervezésének kísérletére is?!

A kötetben több kisebb — elsősorban nyomdai — értelemzavaró hiba is becsúszott, melyre a recenzensnek kötelessége felhívnia a figyelmet. Bizonyosra vehető a hadifogoly által irányított cserkész mentőkocsi 1911-beli közlekedésének (34. o.) lehetetlensége.

Nem valószínű, hogy 1931-ben a 146 csapatban 335 öregcserkészt foglalkoztattak (103. o.); egy nulla lemaradt.

Nem tisztázott a munkásfiatalok megnyerését „sugalmazó” dátum nélküli grafikonok forrásértéke sem (240. o.)

„A regőscserkészet három” céljából csak kettőt ismerünk meg (299. o.). A kitüntetések táblázata is elesúszott, alulról a második oldalra került (318—319. o.) ...

Ezek a hiányosságok, hibák azonban nem befolyásolhatják értékítéletünket a rendkívül gondosan — a helykihasználás maximális, de jól áttekinthető formában való megvalósításával — szerkesztett, rendkívül gazdag, forrás-

értékű dokumentumokkal, fényképekkel ellátott impozáns kiadvánnyal kapcsolatban. Külön kiemelhetjük a szerző következetes gondolatmenetét, a rendkívül bő — néhol kissé gondolatmenetet lazító — forrásközlését, olvasmányos stílusát. S talán nem utolsósorban méltathatjuk az ifjúsági mozgalmak, szervezetek történetének objektív megismertetésére tett erőfeszítéseit, ezen háttérbe szorított témakör kutatásának végigvitelét. Ha a cserkészet történetének vizsgálata nem is zárult le a könyv megjelenésével, mint ahogy Gergely Ferenc is véli, s a monográfia is várát még magára, akkor is állíthatjuk, hogy történetírásunk fehér foltjainak megszüntetéséhez ez a kézikönyvként használható munka eredményesen járult hozzá.

Végül nem marad más hátra, mint hogy e munkát ajánljam minden érdeklődőnek, öregnek és fiatalnak, valamint különösen — „korszakinomító” háttéranyagként — a történelemmel és pedagógiával foglalkozó szakemberek számára.

Miklós Tamás

ILIE CEAUȘESCU—FLORIN CONSTANTINIU—MIHAI E. IONESCU

KÉTSZÁZ NAPPAL KORÁBBAN

Románia szerepe a második világháború megrövidítésében

(*Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986. 247 o.*)

A recenzens furcsa könyvet olvasott. Nehéz lenne akár műfaját is meghatározni. Hadavagy politikatörténet? Esetleg megkésztet bizonyítási kísérlet, hogy 1944. augusztus 23-át követő katonai teljesítményével — a korábbiakról nem esik szó — el kellett volna nyernie Romániának a „fegyvertárs állam” státuszát? Bizonyításhalmaz a címben rögzítettek alátámasztására? Olykor számmisztika? Bűvészkedés a román és a német hadosztályok számára?

Mindenesetre semmit sem bíznak a szerzők az olvasóra. Álláspontjukat többször is megismélik, körbejárják. Akár úgy is, hogy a munka bevezetését ismétli a finálé: „...a romániai események összehasonlíthatatlanul fontosabbak voltak a háború végkifejletének meggyorsítása szempontjából, mint a franciaországi események... augusztus 23-nak a második világháború egyik döntő jelentőségű eseményként való értékeléséhez semmilyen kétség sem fér... a román felkelés érzékelhetően a hitleristaellenes szövetség javára billentette a mérleget és meggyorsította győzelmét... a román hadsereg több mint 200 000 km²-t szabadított fel az ellenséges megszállás alól...”

Ennek pedig szinte öntörvényű fejezetévé vált, amikor a szerzők mindezt a szovjet hadsereg teljesítményeit leszálítva is megfogalmazták — majd hangsúlyozták: „... mennyi időt vett volna igénybe a román felkelés által szükségtelenné tett új szovjet hadászati hadművelet előkészítése és végrehajtása... Ha... előkészítésének átlagánál 25—30 napot veszünk, végrehajtásához pedig 20—25 napot, 45—55 napos átlag jön ki; ennyire lett volna szükség az említett ellenállási sáv áttöréséhez... A román felkelés... teljesen szükségtelenné tett egy ilyen szovjet hadászati hadműveletet...”

A szerzők — bevallottan — arra vállalkoztak, hogy bizonyítsák ezeket az állításokat. A történettudomány eszközeivel!

Első látásra impozánsnak tűnhet a könyv apparátusa. A szerzők igen sok forrásra, feldolgozásra hivatkoznak. Ám ez oly mértékben szelektált, amennyire ezt a koncepció kényszerítette. Feltűnik egyébként a használt és hivatkozott forrásokon belüli szelekció is. Pl. az egyik alapvető forrás, a Magyarországon is jól ismert Heeresgruppe-Südukraine (később Süd) iratanyagát illetően. Vannak persze olyan források is, amelyekről a szerzők nem